

# Salar Baba Harydarynyň Oguznamasy

Category: Edebiýaty öwreniš, Kitapcy, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 января, 2025

Salar Baba Harydarynyň Oguznamasy

## SALAR BABA HARYDARYNYŇ OGUZNAMASY

Türkmen halk töredijiligi pähimdar ata-babalarymyzyň asyrlaryň dowamynnda töreden çeber gymmatlygy bolmak bilen, onda türkmen halkynyň durmuşy, däp-dessurlary, edim-gylymlary, gylykhäsiýetleri, ahlak ýörelgeleri, watançylyk, söygä we palylyk, ynsanperwerlik ýaly duýgy-düşünjelerdir arzuw-islegleri dürli wakalar arkaly çeber beýan edilipdir. Muny gözbaşyny uzak geçmişden alyp gaýdýan halk töredijiligininiň taýsyz nusgasy bolan "Oguznamalar" we oguznamaçylyk däbi esasynda töredilen edebi gymmatlyklar-da doly tassyklaýar. Bu hakda hormatly Prezidentimiz: "Oguznama ýurdumyzyň özüne mahsus töreyiň we ösüş taryhy bar. Hytaý, ýunan, arap, pars dillerindäki taryhy-edebi çeşmeler, arheologik tapyndylar, ylmy barlaglar oguznama ýordumynyň adamzadyň has gadymy döwürlerinde döräp, giň geografik çäklerde ýaýrandygyny hem-de türkmen edebiýatynyň dünýä edebiýaty bilen aýrylmaz arabaglanyşykda ösendigini ykrar edýär. Munuň özi halkamyzyň ruhy dünýäsiniň elmydama kämil bolandygynyň aýdyň subutnamasydyr" diýip belleýär. Mälim bolşy ýaly, oguznamaçylyk däbiniz uzak asyrlaryň dowamynnd her söz ussady özünüň töredijilik aýratynlygyna laýyklykda ösdürilipdir. Şeýlelikde, ol eserler halkyň milli gymmatlygy hökmünde nesilden-nesle geçip, dowam etdirilipdir. Muňa mysal hökmünde dünýä edebiýatynyň genji-hazynasynda baky orun alan Ulughan Ata Bitigçiniň, Dana Atanyň, Ýazyjy ogly Alynyň "Oguznamasyny", Abylgazy Bahadur hanyň "Türkmenleriň nesil daragty" eserini, "Gorkut ata" şadessanyny, "Oguznamalaryň" Pariž hem Kazan şäherlerinde saklanýan nusgalaryny, XVIII-XIX asyrlarda ýaşan belli Gündogar taryhcysy Fazlalla Reşideddiniň

"Jamy at-tawarih" kitabyndaky "Oguz hanyń jahangirleriniň hekaýatyny", beýik söz ussady Nurmuhammet Andalybyň "Oguznama" poemasyny görkezmek bolar. Giň ýaýrawa eýe bolan "Oguznamalaryň" ähmiýetli nusgalarynyň biri-de asly Nusaýdan bolan XVI asyr türkmen alymy Salar Baba Gulaly oglý Harydarynyň "Oguznama" eseridir. Ol ylmy jemgyýetçiliginde "Salar Baba Harydarynyň "Oguznamasy" ady bilen belli bolupdyr. Bilşimiz ýaly, gadymy döwürlerde pähim-parasatly hökümdarlar özünden soňky nesilleriň taryhy, geçmiş medeniýetini bilmegini nazarda tutup, ygtybarly taryhy çeşme galдыrmak üçin atly ýazarlara kitap ýazmagy tabşyrypdyrlar. Ürgenç hany Aly Sultan hem bu ýörelgä eýerip, türkmen taryhcysy Salar Baba Gulaly oglý Harydara Gündogar halklarynyň taryhyň beýan edýän eser ýazmagy tabşyrypdyr. Şeýlelikde, Salar Baba Harydary bu işe yhlasly girişipdir we 1555-1556-njy ýyllarda "Taryhy Salar Baba" uly bir taryhy ese ýazypdyr. Şu ýerde biziň esasy ünsi çekmekçi bolýan zadymyz Salar Babanyň bu işe girişende taryhda önde bar bolan "Oguznama" ýordumyny dowam etmegi özüne maksat tutunanlygydyr. Şeýlelikde, ol bu asylly maksadyna amal etmek üçin özünden iki ýarym asyr öñ ýaşap geçen Gündogar taryhcysy Fazlalla Reşidededdiniň 1300-1310-njy ýyllar aralygynda ýazan "Jamyg at-tawaryh" ("Taryhlaryň ýygynndysy") atly eserine salgylanypdyr we onuň "Oguz han we onuň nesliniň taryhy" hemde "Türk sultanlarynyň we padeşahlarynyň zikri" atly bölmelerini esas edip alypdyr. Bu barada edebiýatçy alym Nazar Halymow Fazlalla Reşidededdiniň 1990-njy ýilda türkmen dilinde neşir edilen "Oguznama" eserine ýazan sözbaşysynda Salar Baba Gulaly oglý Harydarynyň Reşidededdiniň bu eserunu parsçadan şol döwrüň türki diline terjime edendigini, taryh we medeniýet babatda eseriň örän uly ähmiýete eýedigini belläp geçipdir. Alym Ahmet Bekmyradowyň "Andalyp hem oguznamaçylyk däbi" atly kitabynda beýan edilişi ýaly Salar Babanyň öz eli bilen sünnäläp ýazan bu gymmatly işi Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynyň 526-njy bukjasynda aýawly saklanýar. Taryhda mälim bolan "Oguznama" eserlerine adamzat nesliniň şejeresini beýan etmek mahsus alamatlaryň biri bolupdyr. Salar Baba Harydary hem şu düzgüne eýerip, öz eserinse Nuh

aleýhyssalamyň Ŷer ýüzüni öz neberelerine paýlanda, Türküstan sebitlerini ogly Ýafese berendiginden başlap, bu şejeräni yzarlapdyr. Ol şejere şundan ybarat: Ýafesiň Düýp Begi atly ogly bar. Onuň hem Garahan, Körhan Lerhan, Orhan atly dört oglu perzendi bolýar. Wagty ýetil Gara han atasynyň ýerine tagta çykyp, hökümdarlygy ele alýar. Ondan bir oglu dünýä inýär. Ol gije-gündizläp enesiniň süydüni emmeýär. Enesi çagاسynyň bu halyna gamgyn bolýar. Ol gaýgy-hasratda gezip ýörkä, bir gije düýş görýär. Düýsünde ogly enesine eger süydüni emdirmek isleyän bolsa, ýeke-täk we taýsyz Hudaýa iman getirip, Taňrynyň şerigatyny kabul etmegi teklip edýär. Oglanyň ejesi üç gijeläp şu düýsi górensoň, adamsyndan ýaşyryň perzendiniň sargydyny kabul edip, beýik Taňra iman getirýär. Günler-aýlar dolup, ýyl dolanýar, çaga bir ýaşyny doldurýar. Dil çykaryp, zybanyndan dür saçyp şeýle diýýär: "Maňa Oguz diýip at goýuň. Men mydama köşkde bolaryn". Oglany Oguz diýip atlandyrýarlar. Oguz kämillik ýaşyna ýetýär. Ol nirede gezse-de, beýik Taňryny ýatlap gezýär. Edep-terbiýesi bilen özünü uly ile aldyrýar. Isle ok atmak bolsun, isle-de at çapmak, hemmeleriň diline düşýär. Ýigit kämil çykansoň atasy Gara han oňa inisi Körhanyň gyzyny adaglap, alyp berýär. Oguz ejesine diýsi ýaly, ol gyzy hem Hudaýa iman getirip, Taňra uýmaga çagyryar. Emma gyz bu teklibi inkär edýär. Şonuň üçin hem Oguz onuň bilen nikasyny bozýar. Bu ýagdaýda atasy ogluna beýleki bir iniai Lerhanyň gyzyny alyp berýär. Ýagdaý ýene şeýle bolýar: Oguz gyzdan Haktagala iman getirmegi teklip edýär, gyz teklibi kabul etmeýär. Ahyrynda oňa kiçi inisi Orhanyň gyzyny alyp berýär. Oguz oňa hem musliman bolmagy teklip edýär. Gyz razyp bolup, Oguz oňa öýlenýär. Şu ýerse bir ýagdaýy eseriň yslamlaşdyrandygyny belläp geçmelidiris. Mälîm bolşy ýaly, Oguz hanyň ýaşan döwründe yslam dini bolmandyr. Emma muňa garamazdan ol esere goşulypdyr. Munuň sebäbini eseriň şol döwrüň yslam dünýäsinde mynasyp orna eýe bolmagy bilen düşündirmek mümkündür. Çünkü eseriň ýazylan wagty XVI asyrda yslam dini ynanç hökmünde kabul edilipdir. Bu bolsa eseriň süñňuniň yslam dini bilen gurşalmagyna getiripdir. Salar Baba Harydarynyň Fazlalla Reşidededdiniň eserinden gözbaş alan

"Oguznamasynyň" belli bir derejede "Oguznamanyň" Kazan şäherinde saklanýan nusgasyna esaslandyrylandygy-da belläp geçmek zerurdyr. Eserlerdäki umumy häsiýete eýe bolan bu ýagdaylar okyjyny beýn edilýän wakalara bolan garaýsyny ösdürmäge, pikirini çugdamlamaga esas döretse, ylmy agtaryşlary alyp barýan alymlara eserleri deňeşdirip öwrenmäge mümkünçilik döredýär. XVI asyr türkmen alymy Salar Baba Gulaly ogly Harydarynyň Oguz han we oguz ýasaýyış durmuşy hakynda söhbet açýan "Oguznama" eserini ylmy esasda öwrenmek milli medeni, edebi we taryhy mirasymyza çuňňur sarpa goýulýan häzirki döwrümüzde möhüm ähmiýete eýedir.

Atamyrat ŞAGULYYEW,

mirasgär.

# watan\_2016

Edebiýaty öwreniş